

Ա. Ս. ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ԶՐՈՒՅՑ ՎԱՆԱԿԱՆԻ ԵՎ ՀՐԱԾՔԻ ՄԱՍԻՆ*

Զրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված դարավոր մի հմնաշ գրքից.
Տարիներ առաջ կար մի վանական,
Ու չէր հավատում մա սուրբ հրաշքին:

Աշխարհը Հայոց արևով էր պատել՝
Ծիրմի պես տխուր ու չարագուշակ,
Ցցվել էին վեր լոկ ավերաշարք
Տնակներ լքված ու քանդված պատեր:

Վշտոտ ու տխուր երկնքից լազուր
Ագռավն էր անցնում արյունոտ կոցով,
Եվ բուն էր միայն իր կոնչոցով
Գիշերային լուռ խավարը խզում:

Ցրիվ էր եկել ժողովուրդն անտեր
Լեռներումն իր սեպ ու երկնակարկառ,
Որ այնտեղ բոցած խարույկներով վառ
Հայոց արևին կրակ հայթայթեր:

* Տպագրության ներկայացվող սցա երկու քերթվածները քաղված են 1942—1948 թթ. Ռուսիցիայում գտնվող սովետական ռազմագերիների ճամբարներում գրված մի հայ ռազմագերու անտիպ տետրակներից, որոնք ժամանակին պահ էին տրված ռումինահայ թեմի առաջնորդ տ. Վազգեն վ. Պալճյանին: Վերջերս Ամենայն Հայոց Վեհափառ կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն իր գգրոցներում հանդիպելով այդ բանաստեղծություններին, իր մոտ հրավիրեց նրանց հեղինակին և կամեցավ շուրջ քառորդդարյա պահպանությունից հետո նշված ստեղծագործություններից մի երկու մնուշ հրատարակել «Էջմիածին» ամսագրում:

Բանաստեղծությունների հեղինակը՝ նախկին ռազմագերի, այժմ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի գիտ. աշխատող Սաստուր Մնացականյանն է: «Սուտ էր...» բանաստեղծության մեջ հիշատակված Գ. Թովմաչանը՝ հեղինակի համագյուղացին (Ոսկեվազ գյուղից), մանկության և գերության ընկերն էր, որը գերությունից ազատվելուց հետո նույնպես վերստին մասնակցեց պատերազմական գործողություններին և ընկավ Բուդապեշտի ազատագրման համար մղվող դաժան մարտերում...

Գերության մեջ Գ. Թովմաչանն ստեղծել է փայտի փորագրության մի ուշագրավ աշխատանք («Սասունցի Դավիթ»), որը փրկվել է ռումինահայ զաղութի ջանքերով և այժմ, որպես հիշատակ, պահվում է նրա հարազատների մոտ: Ներկայացվում է լուսանկարը.

Քանդակի ներքև գրվել է՝ Սասունցի Դավիթ, իսկ նրա կողքի երեսի վրա՝ Գործ՝ ռազմագերի ճրտ. Գուրգեն Թովմաչանի IV—V 48 թ. Տիմիշուրա: 3-րդ երեսի վրա՝ Մասիսի քանդակն է, իսկ 4-րդի վրա՝ Նվեր ռումինահայ մատենադարանին: Չորս կողմը քանդակագարդ է:

Որ դաժան ցրտից չսրթաթային
Աստղերն էլ հալոց երկնքից կապույտ,
Ու եղնիկները ժայռերից թափուր
Գահավիժելով անդունդ չերթային:

Կուչ եկած մի խուլ, անմատուց վանքում
Խորհում էին լուռ հովիվ ու դպիր
Եվ տխուր, տխուր դեմքով անձափառ
Աղոթում էին ու խաչակնքում:

Ու հույս էր տալիս մեկը մյուսին,
Մեկը մյուսին համոզում հաստատ,
Թե կիջնե՞ շուտով երկրին Հայաստան
Հրա՛շքը լույսի:

Զրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված գրչագիր մի հիշատակից.
Այն տխուր վանքում կար մի վանական,
Ու չէր հավատում նա այդ հրաշքին:

Նստած էր մի օր վանականն այդ լուռ
Վանքի պարտեզում, մի ծառի ներքո,
Երբ դուրսից նրան ջինջ ու քաղցրալուր
Ձայնովն իր անտես թռչնիկ մի երգող:

Մոռացավ աշխարհ, հոգս ու հոգնություն,
Մոռացավ նույնիսկ նա ինքը իրեն,
Եվ կյանքը փոխվեց մի ակնթաթթում:
Իսկ թռչնիկն անտես, թռչնիկն անանուն
Թռավ ուստից-ուստ, թռավ ծառից-ծառ
Ու գնաց հեռու երգովն իր պայծառ:

Հետևեց նրան վանականը լուռ,
Ինչպես թիթեռը կրակի բոցին,
Ու մեկը դուրսից, մյուսը հյու
Այդպես գնացին...

Երբ մի անտառում վանականն այն մեծ
Հանկարծ ընդհատված դալալից հետո
Սթափվեց տխուր և արահետով
Դարձավ անսպաս՝ գիշեր էր արդեն:

Եվ ուշ էր արդեն:

Քնել էին լուռ խցերումն իրենց
Միաբանները՝ դռները փակած:
Իզուր էր բախում դարբասը նա մեծ,
Իզուր էր կանչում՝ «Ժամկո՛ւ՛, դուրը բաց»:
Սպասեց այդպես մինչև առավոտ,
Իսկ առավոտյան, մշուշում կապույտ,
Մոտեցավ նրան մի ձեր անծանոթ
Ու հարցրեց անփութ.
— Ո՞վ ես, բարեկամ:
— Ե՛ս, մի վանական:
— Իսկ ի՞նչ ես ուզում:
— Խցիկս մտնել, ընկերներինս մոտ:
Երեկ դուրսիցի ինչ-որ դուրեկան
Թռչունի երգով,

Գնացի մինչև անտառը մթին
Ու երբ ետ դարձա՝ անսպաս եկա,
Փակված էր արդեն դարբասը միգուլ,
Եվ ուշ էր արդեն:

Ապշեց ծերունին:

— Այստե՛ղ, ո՞վ եղբայր, չի՛ ապրում հիմա
Ո՛չ մի վանահայր, ո՛չ մի վանական,
Ու չի էլ ապրել, հիշում եմ որքան.
Իսկ ես՝ ճիշտ ութսուն տարի եմ ահա
Այս հին տաճարում
Իմ կյանքը վարում:

Ապշեց այդ խոսքից վանականն էլ մեր...
Ու շա՛տ նայեցին իրար երեսի,
Փորձեցին իրար նոր-նոր հարցերով,
Բայց չհասկացավ մեկը մյուսին՝
Մեկը մյուսին հիմար կարծելով...

Զրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված գրչագիր մի հիշատակից,
Ծատ դարեր առաջ կար մի վանական,
Ու չէր հավատում նա սուրբ հրաշքին:
— Եվ, ով ծերունի, խնդրում եմ,—ասաց
Վանականն անել մոճավանջի մեջ,—
Այս ծանոթ ու հին դարբասն իմ դեմ բաց,
Հետո՛ կլռեն կասկածանք ու վեճ:

Կտեսնես այնտեղ իմ ընկերներին,
Որ պիտի հարցնեն, թե ո՞ր էի ես:
Վանահայրն էլ ինձ գուցե չների,
Որ դուրսն եմ քնել անտառի պես:

Կամ ո՞վ իմանա, գուցե մերոնցից
Դու մեկն ես՝ գաղտնի շորերդ փոխած,
Որ ինձ ենթարկես հարցի ու փորձի՝
Գիտնալու, թե ես ո՞ր էի փախած:

Աստվածդ սիրես, հոգնել եմ սաստիկ,
Ինձ մի՛ չարչարիր, ո՞վ էլ որ լինես,
Փրկի՛ր խաղերից այս չարաբաստիկ,
Դուրը բա՛ց արա, թո՛ղ որ մտնեմ ներս:

Ընդառաջ գնաց ծերունը նրան,
Ու ճոռաց դուրը կրունկի վրա...
... Դատարկ էին, լուռ խցիկներն ամեն,
Ու լքված, կարծես, լոթը դար առաջ.
Նրանց փոշեպատ մթին խավարում
Սարդերն էին մեկ
Իրենց ոստայններն աջ ու ձախ փռած
Ձանձրորեն պարում,
Ու մեկ էլ՝ քամին...

Սարսուռն էր պատել խեղճ վանականին...

Ու նայում էին իրար երեսի,
Ստուգում իրար նոր-նոր հարցերով,

Ու չէր հասկանում մեկը մյուսին՝
Մեկը մյուսին հիմար կարծելով:
Գալիս են խմբվում մարդիկ նորանոր,
Քննում են նրան, ճգնում են իզուր,
Անունն են հարցնում նրան վանահոր,
Վանականների անուններն ուզում:
Ու խոսում է նա տխուր ու մոլոր
Ու թվում է նա անուններ քազում
Ու շնչում է նա կարծես երազում...

Զրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված գրչագիր մի հիշատակից.
Ծատ դարեր առաջ կար մի վանական,
Ու չէր հավատում նա սուրբ հրաշքին:

— Բերե՛ք,—ասում է վանականը այդ,—
Մատյանը վանքի, իմ միակ վկան,
Ի՞նչ է կատարվում, չգիտեմ ես արդ,
Մի՞թե այնտեղ էլ հետքերս չկան:

Մատյանը դեռ կար.
Թերթում են երկար
Եվ մաշված ու հին մի թերթի՝ «...»
Գտնում են նշված անուններն ամեն՝
Գրված իրենցից... յոթը դար առաջ:
Գտնում են նույնիսկ անունն էլ նրա,
Այս ծանոթությամբ.
«Էր նա վանական,
Կորալ պատահմամբ,
Ու չէր հավատում նա սուրբ հրաշքին...»

Այնժամ ապշեցին բոլորը մեկեն,
Ու տեսան, ինչպես հանկարծ ճերմակեց

Այն վանականի միրուքը սաթե,
Զգվեց դեպի վար, որպես արծաթե
Հազար թելերե լուսեղեն մի խորձ,
Ու գետին ընկավ հառաչով տխուր,
Առավ մի բոտ՝ հո՛ղ վանականը այն,
Ծորթերին սեղմեց ճիշով բարձրաձայն
Ու ասաց այսպես.
— Ների՛ր ինձ, մայր հող, հավատում եմ
քեզ...

Ապա փոքրացավ մարմինը նրա,
Փլվեցին մեկ-մեկ ոսկերեղ ներսում,
Գալարվեց ընկավ նա հողի վրա,
Միրուքը ճերմակ փոխարկվեց լույսի,
Եվ առատացող իր թեթև լույսում
Լուծվեց վանականն անվորդով, անցավ,
Փոխարկվեց լույսի, ցնդեց, վերացավ...
Զարմանքը մնաց նրա փոխարեն
Եվ տողերը այս՝ այն հին մատյանում.

«Էր նա վանական՝
Կորած պատահմամբ...
Գտնվեց ուղիղ յոթը դար հետո,
Հավատաց հողին, հրաշքին, լույսին
Եվ փոխվեց լույսի...»

Զրույց է սա հին ու ավանդական՝
Քաղված դարավոր մի հմնաշ գրքից:
Միրելի երկիր, հող իմ հայրական,
Զավակն եմ ես քո լուսե հրաշքի:

2/12 1948 թ.

Կալաֆաթ

(Ռազմագերիների ճամբար)

Ս Ո Ւ Տ Է Ր...

Ընկերոջս՝ Գ. ԹՈՎՄԱՍՅԱՆԻՆ

Սո՛ւտ էր, եղբայր, տեսիլքն այն, որ ինձ տեսար գերվելիս
Կամ ճամփեքին գերության՝ ուժից ընկած ու փոշոտ,
Սո՛ւտ էր, եղբայր, երբ տեսար ինձ՝ կարոտից այրվելիս,
Դեմքս մոայլ ու տխուր ու հայացքս մշուշոտ:

Սո՛ւտ էր, եղբայր, երբ տեսար ինձ՝ մահամերձ ու հյուծված
Մեռնողների շարքի մեջ, որպես շնչող մի կմախք,
Սո՛ւտ էր, եղբայր, երբ տեսար հոբոտ արցունքից դեմքս թաց,
Մահը թառած ուսերիս՝ բուխ նման թեղ կախ:

Սո՛ւտ է, ընկեր սիրելի, որ դեռ գերի եմք հիմա,
Եվ շողում են մեզնից վեր օտար արև ու լուսին,
Սուտ ես և դո՛ւ, որ ճատած ահա տխուր իմ դիմաց,
Մտորում ես անընդհատ ինձ հետ մեկտեղ-միասին:

Սո՛ւտ են և այս սրատամ ժանգոտ լարերն ամրապիրկ,
Որ մեր ճամբարն են զատում դրսի ազատ աշխարհից,